

1. ЛІНГВІСТИЧНІ АСПЕКТИ УКРАЇНСЬКОЇ ЮРИСПРУДЕНЦІЇ

1.1. Мова української юриспруденції

Мова української юриспруденції – багатоаспектне явище, оскільки є:

- об'єктом правового регулювання (державна мова, мова судочинства, тексти як предмет авторського права тощо);
- засобом законодавчої діяльності;
- засобом або об'єктом правозастосовної діяльності (тлумачення текстів нормативних актів);
- засобом юридичної науки.

Як один із найважливіших здобутків еволюції людського суспільства мова здійснила визначний вплив і на розвиток права. Право, що є інструментом управління суспільними процесами, набуває властивостей нормативного регулятора лише тоді, коли воно закріплене в мові. Правові поняття та норми не можуть існувати інакше, ніж у визначених мовних формах. Слово у правових джерелах постає тим вихідним матеріалом, що є основою формування правової думки, способом донесення правових приписів до суб'єктів правозастосування, формою передавання юридично важливої інформації. Точність і зрозумілість правових формулювань, чіткість їх мовного втілення, правильність уживання й однозначність юридичної термінології сприяють належному розумінню нормативно-правових та індивідуальних актів.

У контексті розбудови демократичної правової держави й реформування правової системи відповідно до загальноєвропейських стандартів особливої актуальності набуває мовна підготовка юристів. Використання здобутків лінгвістики в юриспруденції має особливе значення з огляду на розроблення концепції розвитку юридичної освіти в Україні, й особливо – реформування судової системи, правоохоронних органів.

1.1. Мова української юриспруденції

Володіння фаховою мовою передбачає знання всіх її літературних норм, функціональних стилів, специфіки та закономірностей функціонування мовних одиниць у правових текстах, національних особливостей словотворення та словосполучення, дотримання чіткості, точності, послідовності, зрозумілості та лапідарності викладу думки в писемному й усному мовленні.

Юриспруденція (у перекладі з латинської мови означає «право», «правознавство», «знання») – це наука, яка вивчає властивості права і держави, а також сукупність знань у галузі права, практичні знання юристів і загальна система підготовки спеціалістів у галузі права. Тобто можна виділити кілька понять «юриспруденція», які тісно пов'язані між собою:

- це наука, яка вивчає правове регулювання і висуває ідеї зі зміни регулювання суспільних відносин у суспільстві;
- пов'язана система знань про управління, право і державу, завдяки яким є базою для юридичної діяльності;
- застосування на практиці теоретичних знань завдяки професійній діяльності юристів.

Галузями юриспруденції є: правові науки – адміністративне право, цивільне право, кримінальне право та ін.

Прикладні науки – кримінологія, юридична психологія, судова медицина та ін.

Теоретичні науки – теорія держави і права, історія політичних і правових учень (тобто науки, які є базовими в юриспруденції).

Юриспруденція покликана задовольняти потреби суспільного життя, освіти та політичної системи держави. Тому досить важливим є правильне використання української мови в юриспруденції, уживання всього лексичного багатства, що є невід'ємною складовою підготовки спеціаліста з права, формування його мовної та мовленнєвої компетентностей, гарантією професійного зростання, показником рівня загальної культури особистості.

Мова – один з найголовніших інструментів діяльності юриста, за допомогою якого здійснюється його правова активність у всіх сферах: законотворчій, правозастосовній, правоохоронній тощо.

Мова – це першоеlement права. За допомогою мови складаються правові норми, створюються закони. Мовна та мовленнєва компе-

тентності юриста підпорядковані не так загальноприйнятим лексико-граматичним правилам, як вимогам законодавчої техніки, потребам і специфіці юриспруденції.

Від того як юрист знає мову, чи може вправно послуговуватися всім лексичним багатством словникового складу, який має рівень культури мовлення, буде залежати точність текстів правових документів, їх мовна та правова довершеність.

Мова юриспруденції (мова права, юридична мова) – це функціональний різновид літературної мови, що має відповідні стилістичні та структурно-жанрові риси, зумовлені специфікою правової сфери та її комунікативно-професійними потребами. Мова права – одне з найважливіших правових явищ, з яким пов'язані такі ключові її проблеми, як пізнання та інтерпретація. Вона виступає основою формою існування правових актів. Тобто мова юриспруденції є різновидом літературної мови, який юрист використовує у всіх сферах професійної діяльності, зокрема законодавчій, правозастосовній, правоохоронній тощо.

Ознаки мови юриспруденції:

- наявність специфічних, професійних мовних засобів (юридична термінологія, правнича лексика, усталені звороти, юридичні фразеологізми, нормативні речення);
- відповідність законам і нормам сучасної літературної мови;
- підпорядкованість діяльності, пов'язаній з юриспруденцією;
- діалогічність (професійна діяльність потребує обміну думками, обговорення загальних проблем чи окремих питань, ухвалення рішень, тобто безпосереднього словесного контакту) та монологічність (укладання юридичних документів);
- логічність (послідовність, стрункість викладу думки законодавця, її смислова завершеність);
- точність і зрозумілість юридичних формулювань, їх чітке мовне втілення (правильне й однакове вживання правової термінології багато в чому визначають ефективність законодавства, сприяють зміцненню законності);
- об'єктивність (мовець висловлюється не від себе, а від імені установи, держави тощо);

– тенденція до інтернаціоналізації, яка зумовлена міжнародним характером наукових знань, використанням термінів-інтернаціоналізмів;

– документальність мовного вираження думки. У мові права виражається не індивідуальна воля, а воля законодавчого органу, яка втілюється в певних документальних формах, що мають офіційне значення;

- стандартність, сталість, стереотипність форми;
- стислість викладу думки юриста за умов збереження повноти її змісту.

Мова юриспруденції повинна бути правильною, точною, виразною, переконливою, не викликати двозначного трактування.

Мова юриспруденції виконує як загальномовні, так і специфічні функції:

- номінативну (називання фахових реалій і понять);
- пізнавальну (знаряддя й спосіб фахового пізнання);
- аксіологічну (за допомогою мови надається фахова та етична оцінка);
- культуропошу (збереження, передавання фахових знань і культури спілкування);
- естетичну (мовностилістична довершеність текстів);
- відтворювальну (виражає волю законодавця);
- комунікативну (доводить волю законодавця до свідомості учасників суспільних відносин).

Слід розрізняти поняття «мова права» і «ділова мова»: якщо перше використовується лише у правознавчій сфері, то друге поняття ширше й охоплює різні сфери офіційних відносин (мова документів, економічна, мова бухгалтерської термінології, торговельної кореспонденції тощо).

Юрист для виконання повноважень послуговується передусім офіційно-діловим стилем (створення законів, укладання документів, офіційне листування тощо), проте використовує й науковий стиль (наукові статті, виступи на конференціях, викладацька діяльність), а також публіцистичний (публічні виступи, зокрема в суді).

1.2. Поняття національної та літературної мови

Мова є одним із найважливіших універсальних засобів спілкування громадян, висловлення думок, почуттів. Вона найістотніша ознака нації та конкретно існує як мовна діяльність членів відповідної етнічної спільноти.

Українська мова – національна мова українського народу, якою послуговуються не тільки в Україні, а й далеко за її межами.

Потрібно розрізняти такі поняття, як *національна мова, літературна мова, мова української юриспруденції, ділова мова й давати чітке визначення*. Так поняття «національна мова» охоплює загальнонародну мову – як літературну, так і діалекти, професійну лексику і соціальний жаргон, а також суто розмовні слова, тобто все те, що витворив народ, і те, що становить його мовне надбання, багатство спілкування.

Отже, **національна мова** – це сукупність усіх слів, граматичних форм та особливостей вимови людей, які спілкуються цією мовою. Українська мова в її сучасному стані – це складне взаємопов'язане, взаємозалежне, постійно змінюване (в історичному часі) явище, яке об'єднує літературну мову, територіальні та професійні діалекти, просторіччя, соціальні жаргони та суржик.

Вищою, довершеною формою існування української національної мови, її певним різновидом є літературна мова.

Літературна мова – це упорядкована форма загальнонародної мови, що обслуговує найрізноманітніші сфери суспільної діяльності людей: державні та громадські установи, засоби масової інформації, художню літературу, науку, театр, освіту, побут людей.

Головною ознакою літературної мови є її упорядкованість, завдяки якій мова однакова на всій території функціонування. Для неї також характерні: багатофункціональність, стандартність, уніфікованість, загальнообов'язковість, стилістична розгалуженість, наявність усної та писемної форм вираження. Літературна мова охоплює багатий і різноманітний словниковий склад, має розвинену систему, форми слів, типи словосполучень і речень, усталеність у наголошуванні слів, способах їх творення тощо

Функціональне призначення літературної мови в житті української нації полягає в обслуговуванні всіх сфер діяльності суспільства. Вона є мовою державного функціонування в Україні, спілкування людей у матеріально-виробничій, культурній сферах, засобом вираження вітчизняної культури, національної самосвідомості українців, використовується у правотворчій, правозастосовній і правоохоронній діяльності.

Саме літературною мовою в юриспруденції укладаються закони, ухвалюються рішення, виносяться постанови, складаються законодавчі акти та закони, написана Конституція України, послуговуються у всіх сферах суспільного життя.

1.3. Державна мова та її функції

Одним із найголовніших чинників самоствердження будь-якої нації є державний статус мови, що законодавчо забезпечує її функціонування в усіх сферах суспільного життя. Закріплений у ст. 10 Конституції України (1996 року), цей правовий статус сприяє підвищенню престижу української мови, становленню її як соціально-психологічного явища, яке формує духовне та соціально-політичне єднання суспільства.

Державна мова – це мова корінного населення, яка закріплена на законодавчому рівні й уживання якої є обов'язковим в органах державного управління, громадських організаціях, на підприємствах, державних установах, закладах освіти, науки, культури, у сферах зв'язку та інформатики.

Державна мова зберігає необхідну єдність народу в історичній зміні поколінь і суспільних формацій, об'єднуючи його в часі, географічному та соціальному просторі. Мова має велике значення для формування особистості, національного характеру й етнічної спільності.

Мова – найважливіший об'єднувальний суспільство чинник, що дозволяє йому самовизначитися, усвідомити та встановити культурну своєрідність, відмінність від інших. Мова є головним комуніка-

ційним інструментом у налагодженні економічних, політичних, правових відносин. Мова є засобом передавання змісту законів держави, здобутків науки, сутності культури. Отже, вона забезпечує культурну спадкоємність і етнічну своєрідність, формування національної культури.

Кожна розвинута держава має державну мову. Статус державності дає змогу мові здобути офіційне визнання й гарантії її захисту з боку держави. Закріплення мови як державної не лише слугує політичним, загальнонаціональним інтересам, але й встановлює той взірць, на який має орієнтуватися кожний свідомий громадянин цієї держави, кожний повноцінний учасник національної культури. Той, хто не знає державної мови, не лише обмежений у соціальному розвитку, але й є духовно неповноцінним, таким, що не усвідомив себе частиною національної культури.

Статус державної мови здебільшого закріплюється за мовою більшості населення. Українська мова як мова більшості населення визнана державною, що проголошено у статті 10 Конституції України: *«Державною мовою в Україні є українська мова. Держава забезпечує функціонування української мови в усіх сферах суспільного життя та на всій території України»*. Проте тривалий час українська мова не мала державного статусу, усіяко заборонялася, витіснялася з офіційної, наукової, мистецької сфер. Часто її осередки обмежувалися побутовим рівнем, фольклором. Витіснення зі сфери державного життя передусім позначилося на тому, що й дотепер залишаються росіянізми в юридичній лексиці, зокрема термінології: *головуючий, пред'явлення обвинувачення, передача, довіреність, об'ява* та ін.

Слід зазначити, що є країни, де законодавством закріплено кілька державних мов (наприклад, у Канаді – англійська і французька; у Швейцарії – німецька, французька, італійська і ретороманська та ін.), що зумовлено територіально-етнічними особливостями цих держав.

Поняття «державна мова» характеризують такі ознаки:

1) це засіб спілкування, за допомогою якого відбувається словесний обмін інформацією, досвідом, уміннями, навичками та результатами діяльності;

2) закріпленість у законодавстві;

3) обов'язковість для публічної сфери, у використанні працівниками державних органів та органів місцевого самоврядування.

Хоча державна мова є обов'язковою для вживання у професійному мовленні працівників публічної сфери, однак наразі таке твердження є декларативним, тому що:

– по-перше, коло осіб, які повинні обов'язково володіти державною мовою, законодавством звужено: Президент України (ст. 103 КУ); професійні судді (ст. 127 КУ); судді Конституційного Суду України (ст. 148 КУ); члени Вищої ради юстиції (ст. 6 Закону України «Про Вищу раду юстиції»); Уповноважений Верховної Ради з прав людини (ст. 5 Закону України «Про Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини»);

– по-друге, відсутній механізм перевірки володіння державною мовою;

– по-третє, санкцій за недодержання державної мови під час виконання службових обов'язків в українському законодавстві не передбачено.

Як зазначено в ч. 2 ст. 10 Конституції України, держава забезпечує всебічний розвиток і функціонування української мови в усіх сферах суспільного життя на всій території України.

Згідно з Конституцією України державна мова – це мова, за якою закріплено правовий статус обов'язкового засобу спілкування в публічних сферах суспільного життя, яка виконує функції не лише в внутрішній організації держави, а й у міжнародних відносинах. Іноді замість терміна «державна мова» вживають термін «офіційна мова».

Державна мова виконує в суспільстві низку надзвичайно важливих функцій, зокрема:

а) *державного управління (регулятивну)* – за допомогою мови встановлюються правові норми, які регулюють суспільне життя, упорядковують соціальні відносини, стосунки між громадянами в державі;

б) *міжнаціонального спілкування* – дає змогу представникам певної нації спілкуватися між собою;

1. ЛІНГВІСТИЧНІ АСПЕКТИ УКРАЇНСЬКОЇ ЮРИСПРУДЕНЦІЇ

в) *загального інформаційного еквівалента (відповідника)* – мовці домовляються про однакові найменування певних явищ і понять, про те, які значення вони вкладають у конкретні терміни;

г) *державного суверенітету* – наявність державної мови забезпечує національну своєрідність, що є фундаментом держави;

д) *інтеграційну (об'єднання народу країни)* – об'єднує людей за мовною ознакою, створює в них відчуття групової ідентичності, національної спільності;

е) *організаційну* – виступає засобом мобілізації зусиль, адекватного передавання волі від одних структур суспільства до інших;

є) *інформаційну* – забезпечує здатність підтримувати й відтворювати високу інтенсивність внутрішніх зв'язків, передавати інформацію в межах суспільства;

ж) *суспільно-виховну* – за допомогою мови утверджуються певні моральні цінності в суспільстві. Мова є засобом передавання культурних цінностей і традицій, оволодіння мовою прилучає до них, виховує громадянина.

Держава забезпечує можливості для вивчення державної мови в дошкільних установах, загальноосвітніх школах, середніх спеціальних та вищих закладах освіти. Закон передбачає право громадян на вільний вибір мови навчання та спілкування. В Україні вживаються заходи щодо розвитку української мови та мов інших національностей, які проживають на території країни.

1.4. Законодавчі акти про державну мову

Статус української мови як єдиної державної мови в Україні визначає низка нормативних документів.

На цей час чинним законодавчим актом про мову в Україні є ст. 10 Конституції України. Важливість цієї статті полягає в тому, що вона дає суспільству (організаціям, установам, громадським товариствам тощо) чітку орієнтацію щодо розв'язання мовних проблем та напряму мовного розвитку. У цій статті розкривається зміст

1.4. Законодавчі акти про державну мову

терміна «державна мова», усебічний розвиток і функціонування якої в усіх сферах суспільного життя і на всій території України забезпечується державою. Крім того, у статтях 103, 127, 148 Конституції України зазначається, що володіння державною мовою є однією з обов'язкових умов для того, щоб обіймати відповідні посади.

Стаття 10 унормовує використання в Україні російської мови та мов національних меншин і визначає співвідношення в зобов'язаннях держави щодо забезпечення функціонування української мови як державної та російської і мов інших національних меншин, а також виділяє російську мову як мову пайчисленнішої національної меншини.

Створюючи відповідні умови, забезпечуючи виконання заходів, держава має дотримуватися міжнародних вимог щодо забезпечення прав національних меншин. Водночас особи, які належать до національних меншин, зобов'язані інтегруватися в державне життя через належне володіння державною мовою, а охорона і розвиток національних мов або мов меншин не повинні перешкоджати офіційним мовам і необхідності вивчати їх.

Четвертий абзац статті регулює сприяння держави у вивченні мов міжнародного спілкування – найпоширеніших у світі та закріплених у міжнародному праві офіційних і робочих груп ООН.

Не менш важливою є стаття 12 Конституції України, в якій зазначено: «Україна дбає про задоволення національно-культурних і мовних потреб українців, які проживають за межами держави». Багато українців у різний час і з неоднакових причин оселилося поза межами України в її сучасних кордонах. Ця частина переселенців тепер становить українську діаспору.

Отже, відповідно до статті 10 Конституції України українська мова як державна є обов'язковим засобом спілкування на всій території України під час здійснення повноважень органами державної влади та органами місцевого самоврядування, а також в інших публічних сферах суспільного життя, які визначаються законом.

Окремі положення статті 10 Конституції України офіційно роз'яснив Конституційний Суд України в Рішенні № 10-рп/1999 від

14 грудня 1999 року, яким встановив, що українська мова як державна є обов'язковим засобом спілкування на всій території України під час здійснення повноважень органами державної влади та органами місцевого самоврядування (мова актів, роботи, документації тощо), а також в інших публічних сферах суспільного життя, які визначаються законом (частина п'ята статті 10 Конституції України).

Концепція державної мовної політики, затверджена Указом Президента України від № 161/2010 від 15 лютого 2010 року і визначає стратегічні пріоритети в подоланні викликаних багатовіковою асиміляційною політикою колонізаторів та окупантів деформацій національного мовно-культурного і мовно-інформаційного простору, та відповідно до якої повноцінне функціонування української мови в усіх сферах суспільного життя на всій території держави є гарантією збереження ідентичності української нації та зміцнення державної єдності України.

Висновок Венеціанської Комісії, відповідно до якого «за особливих умов, що склалися в Україні, збалансована політика в мовній сфері» вимагає належних гарантій для збереження державної мови як інструмента єднання суспільства.

Рекомендація Венеціанської Комісії «українському законодавчому органу – віднайти найбільш прийнятні способи підтвердження верховенства української мови як єдиної державної мови та вжити додаткових заходів для зміцнення її ролі в українському суспільстві» (CDL- AD (2011) 047, пара. 41–42).

Кабінет Міністрів України 2 жовтня 2003 р. затвердив Державну програму розвитку і функціонування української мови на 2004/2010 роки. Її метою було створення належних умов для розвитку та розширення сфери функціонування української мови, виховання шанобливого ставлення до неї, формування патріотизму в громадян України.

Питання щодо застосування мов національних меншин України вирішується на правовій основі. Національним меншинам України гарантується право на вільний розвиток, використання і захист їхніх мов. До нормативно-правових актів, що регулюють використання

мов національних меншин та забезпечують можливості розвитку мов і культур національностей, які проживають на території України, належать Декларація прав національностей України (1991), Закони України «Про національні меншини» (1992), «Про ратифікацію Рамкової конвенції Ради Європи про захист національних меншин» (1 лютого 1995 р. підписана у Страсбурзі), «Про ратифікацію Європейської хартії регіональних мов або мов меншин» (2003).

Верховна Рада України 25 квітня 2019 року ухвалила закон «Про забезпечення функціонування української мови як державної», який набрав чинності 16 липня 2019 року. Закон суттєво зміцнює позиції державної мови в Україні.

Розглянемо загальні положення цього Закону.

У *статті 1* визначено статус української мови як єдиної державної мови в Україні.

1. Єдиною державною (офіційною) мовою в Україні є українська мова.

2. Статус української мови як єдиної державної мови зумовлений державотворчим самовизначенням української нації.

3. Державний статус української мови є невіддільним елементом конституційного ладу України як унітарної держави.

4. Статус української мови як єдиної державної мови в Україні визначається виключно Конституцією України.

5. Порядок функціонування і застосування державної мови визначається виключно законом.

6. Навмисне спотворення української мови в офіційних документах і текстах, зокрема навмисне застосування її з порушенням вимог українського правопису і стандартів державної мови, а також створення перешкод та обмежень у застосуванні української мови тягнуть за собою відповідальність, встановлену законом.

7. Статус української мови як єдиної державної мови передбачає обов'язковість її використання на всій території України при здійсненні повноважень органами державної влади та органами місцевого самоврядування, а також в інших публічних сферах суспільного життя, які визначені цим Законом.

1. ЛІНГВІСТИЧНІ АСПЕКТИ УКРАЇНСЬКОЇ ЮРИСПРУДЕНЦІЇ

8. Українська мова як єдина державна мова виконує функції мови міжетнічного спілкування, є гарантією захисту прав людини для кожного українського громадянина незалежно від його етнічного походження, а також є фактором єдності і національної безпеки України.

У статті 3 визначено завдання Закону:

- 1) захист державного статусу української мови;
- 2) утвердження української мови як мови міжетнічного спілкування в Україні;
- 3) забезпечення функціонування державної мови як інструмента об'єднання українського суспільства, засобу зміцнення державної єдності та територіальної цілісності України, її незалежної державності і національної безпеки;
- 4) забезпечення застосування української мови як державної на всій території України у сферах суспільного життя, визначених цим Законом, а також у міжнародному спілкуванні, під час здійснення посадовими та службовими особами представницьких функцій;
- 5) забезпечення розвитку української мови для зміцнення національної ідентичності, збереження національної культури, традицій, звичаїв, історичної пам'яті та забезпечення її подальшого функціонування як державотворчого чинника української нації;
 - б) підтримка української мови шляхом сприяння:
 - а) володінню українською мовою громадянами України;
 - б) розвитку української жестової мови як основного або одного з основних засобів спілкування жестомовних осіб. Статус, засади та порядок застосування української жестової мови визначаються законом;
 - в) застосуванню української мови відповідно до вимог українського правопису та інших стандартів державної мови;
 - г) вживанню замість іншомовних українських слів, словосполучень і термінів у разі, якщо в українській мові існують рівнозначні відповідники, та підвищенню рівня обізнаності громадян про них;
 - г) запобіганню вульгаризації української мови та змішування її з іншими мовами;

1.4. Законодавчі акти про державну мову

д) поширенню знань про українську мову та її роль у розвитку української та європейської культур;

е) популяризації діалектів і говірок української мови та їх збереженню;

є) вивченню української мови в Україні та за кордоном;

7) поширення української мови у світі та сприяння в задоволенні мовних потреб закордонних українців і громадян України, які проживають або тимчасово перебувають за межами України.

Стаття 6 Закону передбачає обов'язок громадянина України володіти державною мовою.

Стаття 9 називає осіб, які зобов'язані володіти державною мовою та застосовувати її під час виконання службових обов'язків:

1) Президент України, Прем'єр-міністр України, Перший віцепрем'єр-міністр України, віцепрем'єр-міністри України, інші члени Кабінету Міністрів України, перші заступники та заступники міністрів, керівники інших центральних органів виконавчої влади та їх заступники, Глава Адміністрації Президента України та його заступники, Секретар Ради національної безпеки і оборони України та його заступники, Голова Служби безпеки України та його заступники, Голова Служби зовнішньої розвідки України та його заступники, Генеральний прокурор та його заступники, керівники регіональних та місцевих прокуратур, керівник Спеціалізованої антикорупційної прокуратури та його заступники, члени Ради Національного банку України, Голова та інші члени Рахункової палати, Голова Антимонопольного комітету України, інші державні уповноважені Антимонопольного комітету України, голови територіальних відділень Антимонопольного комітету України, члени Національного агентства з питань запобігання корупції, члени Національної комісії зі стандартів державної мови, члени Центральної виборчої комісії, члени Національної ради України з питань телебачення і радіомовлення, члени національних комісій регулювання природних монополій, члени Національної комісії з цінних паперів та фондового ринку, члени Національної комісії, що здійснює державне регулювання у сфері ринків фінансових послуг, члени інших державних колегі-

1. ЛІНГВІСТИЧНІ АСПЕКТИ УКРАЇНСЬКОЇ ЮРИСПРУДЕНЦІЇ

альних органів, Голова Державного комітету телебачення і радіомовлення України та його заступники, Голова Фонду державного майна України та його заступники, постійні представники Кабінету Міністрів України, Верховної Ради України, Президента України у Конституційному Суді України, Директор Національного антикорупційного бюро України, Уповноважений Верховної Ради України з прав людини та його представники, Уповноважений із захисту державної мови, Голова Верховної Ради Автономної Республіки Крим та його заступники, Голова Ради міністрів Автономної Республіки Крим та його заступники, міністри Автономної Республіки Крим, Постійний Представник Президента України в Автономній Республіці Крим та його заступники;

2) депутати Верховної Ради Автономної Республіки Крим, депутати місцевих рад, посадові особи органів місцевого самоврядування;

3) державні службовці;

4) голови місцевих державних адміністрацій, їх перші заступники та заступники;

5) службовці Національного банку України;

6) особи офіцерського складу, які проходять військову службу за контрактом;

7) особи начальницького (середнього і вищого) складу Національної поліції, інших правоохоронних та розвідувальних органів, посадові особи інших органів, яким присвоюються спеціальні звання;

8) особи рядового, сержантського і старшинського складу Національної поліції, інших правоохоронних, розвідувальних органів, інших органів, яким присвоюються спеціальні звання;

9) прокурори;

10) судді, які обрані чи призначені відповідно до Конституції України та здійснюють правосуддя на професійній основі, члени та дисциплінарні інспектори Вищої кваліфікаційної комісії суддів України, члени Вищої ради правосуддя;

11) адвокати;

12) нотаріуси;

1.4. Законодавчі акти про державну мову

13) керівники закладів освіти всіх форм власності;

14) педагогічні, науково-педагогічні і наукові працівники, крім іноземців чи осіб без громадянства, які запрошені до закладів освіти та/або наукових установ та працюють на тимчасовій основі як наукові, педагогічні, науково-педагогічні працівники або викладачі іноземної мови;

15) медичні працівники державних і комунальних закладів охорони здоров'я;

16) посадові та службові особи підприємств, установ і організацій державної і комунальної форм власності, не визначені в підпунктах 1-15 частини першої цієї статті, крім осіб, які не є громадянами України.

2. Володіти державною мовою зобов'язані особи, які претендують на обрання чи призначення на посади, визначені частиною першою цієї статті.

Також необхідно зазначити, що в Україні чинні Укази Президента України «Про День української писемності та мови» (1997), який відзначається щорічно 9 листопада вшануванням пам'яті Преподобного Нестора-Літописця, Міжнародний мовно-літературний конкурс учнівської та студентської молоді імені Тараса Шевченка (2010).

Незважаючи на низку нормативних документів, що захищають права державної мови та сприяють збереженню і розвитку мов національних меншин, сучасне законодавство України у мовній сфері характеризується нечіткістю та несистемністю, можливістю різночитань, неврегульованістю механізмів забезпечення положень законодавства.

Для зростання авторитету та зміцнення позицій української мови як державної, її носіями мають стати якомога більше освічених людей, а якомога активніше сприяти цьому повинна держава, дбаючи про те, щоб її громадяни користувалися мовою як особливим знаряддям саморозвитку.

На прискорення ефективного впровадження державної мови в різні сфери суспільної діяльності, зокрема й професійної діяльності правників, впливають такі чинники: створення україномовного середовища; активізація роботи для забезпечення громадян сучасною україномовною спеціальною та довідковою літературою тощо.

Блок самоконтролю № 1

Контрольні питання

1. Яке значення мови для української юриспруденції?
2. У чому полягає сутність мови як головного засобу спілкування юриста? У відповіді потрібно покликатися на нормативні документи.
3. Визначити зміст понять «національна мова», «літературна мова», «державна мова».
4. Назвати відмінності між державною мовою та загальнонародною.
5. Назвати форми, у яких реалізується українська національна мова.
6. Назвати функції державної мови та охарактеризувати їх.
7. Розкрити основні положення законодавчих актів про мову.
8. Визначити суть поняття «мова юриспруденції» та назвати її головні ознаки.

Практичні завдання

Завдання 1. *Ознайомтеся з основними положеннями мовного законодавства в Україні.*

Завдання 2. *Висловіть міркування щодо національної ідентичності в Україні в умовах глобалізаційних викликів.*

Завдання 3. *Охарактеризуйте мовну ситуацію в Україні за таким планом:*

- 1) кількість мов, що використовують українці;
- 2) ступінь генетичної близькості мов, які функціонують в Україні;
- 3) кількісне співвідношення мовців, які послуговуються різними мовами;
- 4) наявність чи відсутність стандартизації та упорядкування української та інших мов;
- 5) оцінка мовної ситуації в Україні з погляду юриста.

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНИЙ ЮРИДИЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
імені ЯРОСЛАВА МУДРОГО

МОВА УКРАЇНСЬКОЇ ЮРИСПРУДЕНЦІЇ

Навчальний посібник

Харків
«Право»
2020

УДК 340.113(477)(075)
М74

*Рекомендовано до друку засіданням кафедри культурології
Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого
(протокол № 2 від 23 вересня 2019 р.)*

Автори:

В. М. Пивоваров, канд. філол. наук; *О. М. Єрахторіна*, канд. філос. наук; *О. А. Лисенко*, канд. філол. наук; *О. В. Прудшкова*, д-р філос. наук; *Л. М. Сідак*, канд. філос. наук; *М. Б. Ценко*, канд. філос. наук; *О. А. Шумейко*, канд. філол. наук

Рецензенти:

В. П. Симонок, д-р філол. наук, проф. (Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого);

Л. Г. Савченко, канд. філол. наук (Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна);

Т. М. Берест, канд. філол. наук (Харківський гуманітарний університет «Народна українська академія»)

Мова української юриспруденції : навч. посіб. / В. М. Пивоваров,
М74 О. М. Єрахторіна, О. А. Лисенко та ін. – Харків : Право, 2020. – 330 с.
ISBN 978-966-937-783-8

Навчальний посібник містить відомості про мовні норми, їх різновиди та правильність застосування у сфері юриспруденції. Охарактеризовано стилі мови, зокрема офіційно-діловий, викладено особливості усного та писемного мовлення, наведено класифікацію документів та вимоги до їх складання. Система вправ і завдань на володіння писемним мовленням допоможе закріпити знання з мови, підвищить загальну культуру мовлення, зокрема юриста.

Для студентів юридичних спеціальностей, а також тих, хто прагне поглибити мовні та мовленнєві компетентності.

УДК 340.113(477)(075)

© Пивоваров В. М., Єрахторіна О. М., Лисенко О. А. та ін., 2020

© Оформлення. Видавництво «Право», 2020

ISBN 978-966-937-783-8

ЗМІСТ

Передмова	6
1. ЛІНГВІСТИЧНІ АСПЕКТИ УКРАЇНСЬКОЇ ЮРИСПРУДЕНЦІЇ	
1.1. Мова української юриспруденції	8
1.2. Поняття національної та літературної мови	12
1.3. Державна мова та її функції	13
1.4. Законодавчі акти про державну мову	16
Блок самоконтролю № 1	24
Контрольні питання	24
Практичні завдання	24
2. ОСОБЛИВОСТІ ЮРИДИЧНОЇ СТИЛІСТИКИ	
2.1. Функціональні стилі української мови	25
2.2. Науковий стиль	26
2.3. Офіційно-діловий стиль	29
2.4. Публіцистичний стиль	31
2.5. Епістолярний стиль	34
2.6. Розмовний стиль	35
Блок самоконтролю № 2	36
Контрольні питання	36
Практичні завдання	36
3. НОРМАТИВНІСТЬ МОВИ УКРАЇНСЬКОЇ ЮРИСПРУДЕНЦІЇ	
3.1. Норми мови та їх типи	40
3.2. Орфосічічні норми української мови	41
3.3. Акцентуаційні норми (наголошування)	43
3.4. Орфографічні норми	45
3.5. Пунктуаційні норми	45
3.6. Морфологічні норми	47
3.7. Синтаксичні норми	50
3.8. Стилiстичні норми	57
Блок самоконтролю № 3	58
Контрольні питання	58
Практичні завдання	58

4. КУЛЬТУРА МОВИ І КОМУНІКАТИВНА КОМПЕТЕНТНІСТЬ

4.1. Культура мови і культура мовлення	69
4.2. Ознаки культури мовлення, вимоги до нього	70
4.3. Службовий мовленнєвий етикет	77
4.4. Комунікативна компетентність	83
4.5. Нарада	86
4.6. Публічний виступ	93
4.7. Юридична консультація	119
4.8. Судова промова	122
4.9. Службова телефонна розмова	124
Блок самоконтролю № 4	130
<i>Контрольні питання</i>	130
<i>Практичні завдання</i>	131

5. ЛЕКСИЧНА КОМПЕТЕНТНІСТЬ

5.1. Лексичне багатство мовлення	135
5.2. Синоніми, пароніми, омоніми	137
5.3. Фразеологія юридичної мови	143
5.4. Стилїстична диференціація лексики сучасної української мови	146
5.5. Українська лексикографія	149
Блок самоконтролю № 5	154
<i>Контрольні питання</i>	154
<i>Практичні завдання</i>	154

6. УКРАЇНСЬКА ЮРИДИЧНА ТЕРМІНОЛОГІЯ

6.1. Засади українського термінознавства	161
6.2. Поняття юридичного терміна, його ознаки. Основні класифікації юридичних термінів	164
6.3. Відмінність термінів від загальноживаних слів, номенклатурних назв, професіоналізмів	168
6.4. Основні шляхи поповнення юридичної термінології	171
6.5. Іншомовні слова як засіб найменування правничих понять	172
6.6. Способи утворення юридичних термінів	177
6.7. Багатозначність юридичних термінів	178
6.8. Синонімія й омонімія юридичних термінів	180

Блок самоконтролю № 6	184
<i>Контрольні питання</i>	184
<i>Практичні завдання</i>	185

7. МОВА ЮРИДИЧНИХ ДОКУМЕНТІВ

7.1. Мовностильові ознаки документа	191
7.2. Ознаки писемної мови	197
7.3. Документ і його реквізити	199
7.4. Класифікація документів	205
7.5. Документи щодо особового складу та їх характеристика	209
7.6. Довідково-інформаційні документи	212
Блок самоконтролю № 8	216
<i>Контрольні питання</i>	216
<i>Практичні завдання</i>	216

ДОДАТКИ

Додаток 1. Зразки документів	220
Додаток 2. Типові лексичні і граматичні помилки та їх правильні відповідники	236
Додаток 3. Складні випадки наголошення слів	275
Додаток 4. Сталі нормативні вислови	285
Додаток 5. Кличний відмінок власних імен	297
Додаток 6. Перелік найбільш поширених графічних скорочень	299
Додаток 7. Основні зміни в новій редакції «Українського правопису» (2019)	307
Додаток 8. Словник фемінітивів	311
Додаток 9. Перелік посад керівників, спеціалістів і службовців	318

ЛІТЕРАТУРА	325
------------------	-----